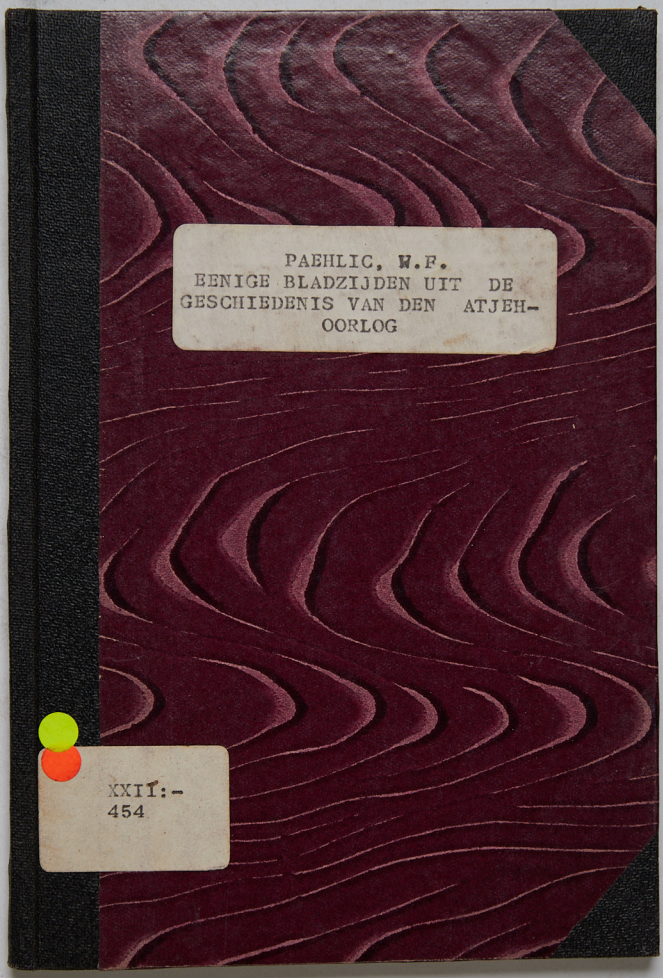
PAEHLIC, W.F.
EENIGE BLADZIJDEN UIT DE
GESCHIEDENIS VAN DEN ATJEH-
OORLOG
XXII:-
454

XXII
454

PERPUSTAKAAN NASIONAL

XXII.4

EE

AT

UITGE

XXII 457.
XXII.457 Lp 288.360
5

EENIGE BLADZIJDEN

UIT DE

GESCHIEDENIS

VAN DEN

ATJEH-OORLOG,

DOOR

W. F. PAEHLIG,
Luitenant der Mariniers.

UITGEGEVEN TEN VOORDEELE VAN DE VEREENIGING
HET ROODE KRUIS.

NIEUWEDIEP,
L. A. LAUREIJ.
1876.

BAT. GENOOTSCHAP VAN

Blz id: 102729 60
Item id: 212134595

Stoomsnelpersdruk van A. A. Bakker Cz.

Het
leveren
jaren g
We heb
waaraan
Bedoe
denis te
waartoe
doel dat
We
nagedach
der infa
bed van
Die
Breda a
eenige j
expeditie
Bandar,
staan w
oorlogst
De la
bewijzen
maken,
een oog
opgewek

VOORWOORD.

Het is ons verlangen in de volgende bladzijden eene bijdrage te leveren tot de kennis van dien belangrijken krijg, die sedert eenige jaren gestreden wordt in het noordelijke gedeelte van Sumatra. We hebben daartoe gekozen het verhaal van die krijgsverrichtingen, waaraan we voor het meerendeel persoonlijk deelnamen.

Bedoelen we dus in de eerste plaats een gedeelte der geschiedenis te behandelen van het detachement expeditionnaire mariniers, waartoe we de eer hebben te behooren, het is niet alleen met dit doel dat we de pen hebben opgevat.

We verlangen in de allereerste plaats door ons geschrift de nagedachtenis te huldigen van een onzer vrienden, de 1e luitenant der infanterie E. G. T. von Ende, die den 2den Mei jl. op het bed van eer het leven liet.

Die officier, welke zijne militaire loopbaan aan de Akademie te Breda aanving, had na zijne aanstelling tot 2en luitenant reeds eenige jaren bij het Indische leger gediend, zonder eene belangrijke expeditie te hebben medegemaakt. Postkommandant zijnde te Bandar, had hij verzocht naar Atjeh te gaan, en nadat dit toegestaan was, betrad hij in de eerste dagen van het jaar 1875 het oorlogsterrein, dat eenige maanden later zijne grafstede zou bevatten.

De laatste plicht, die wij den te vroeg ontslapen vriend kunnen bewijzen, is zijne daden te Atjeh aan u mijne lezers bekend te maken, en mochten wij in deze drukke woelige wereld slechts voor een oogenblik uwe belangstelling voor den edelen krijgsman hebben opgewekt, 't zal ons en velen met ons goed doen.

De vervulling van dien vriendenplicht wordt ons te gemakkelijker gemaakt, omdat we niet alleen tegelijk met von Ende te Atjeh aankwamen, maar ook gedurende de laatste maanden zijns levens steeds in zijne nabijheid waren en eenige malen met hem aan eenzelfden strijd deelnamen.

In het vertrouwen dat ons geschrijf vooral om die reden met welwillendheid zal worden ontvangen en zijn weg zal vinden in een ruimen kring van belangstellende lezers, hebben wij de opbrengst bestemd voor het Roode Kruis.

Hadden wij reeds sedert Januari 1873 gelegenheid die nuttige instelling te bewonderen op het gebied der ware humaniteit, daar waar het de belangen geldt van gewonde en zieke militairen, we hebben ten slotte persoonlijk genoten van hare goede gaven. Gedurende twee maanden werden wij wegens ernstig en hardnekkig buiklijden te Paija Combo verpleegd, en die dagen waren voor ons rijk aan bewijzen van al het goede, dat door het Roode Kruis wordt verricht.

Naast een vriendenplicht is het dus ook die der dankbaarheid, welke onze pen bestuurd heeft.

Dat moge dan de aanbeveling zijn, waarmede wij onze pennevrucht openbaar maken.

Alvorens wij ons verhaal aanvangen, zal het niet ondienstig zijn het volgende in herinnering te brengen.

Het detachement expeditionnaire mariniers vertrok den 17den Mei 1873 van het Nieuwediep en nam, na eene voorbereiding van eenige maanden, die te Fort de Kock en te Padang werden doorgebracht, deel aan de eigenlijke 2e expeditie, en wel meer bepaald in het tijdvak van 20 Januari tot 26 April 1874. Op laatstgenoemden dag vertrok het detachement weêr naar Fort de Kock, met achterlating van 3 officieren en 100 manschappen te Poeloe Bras.

Een gedeelte van dit achtergelaten detachement voegde zich in het laatst van Juli bij dat te Fort de Kock, en daar inmiddels een groot gedeelte van de in de verschillende hospitalen achtergebleven mariniers hersteld en weêr voor den velddienst geschikt waren geworden, kreeg het oorspronkelijke detachement eene vrij voldoende sterkte.

De overledene manschappen waren daarenboven zooveel mogelijk aangevuld uit de op de oorlogschepen dienende mariniers.

In de maand September kon dan ook weder eene volledige kompagnie mariniers, 144 manschappen sterk, te velde trekken, onder de bevelen van den kapitein D. C. W. Sutherland. Ze kwam te Atjeh aan en werd als 4e kompagnie gevoegd bij het Rechter half 2e bataillon infanterie.

Wij hadden behoord bij het aanvankelijk te Poeloe Bras achtergebleven detachement, en meer bepaald bij dat gedeelte, dat in Juli te Fort de Kock aankwam. Vandaar dat we in September onze krijgsmakkers naar Atjeh zagen vertrekken, zonder hen te vergezellen. Die werkeloosheid zou evenwel niet van langen duur zijn. De te Fort de Kock achtergebleven mariniers werden in het laatst van December opgeroepen, om daar, onder bevel van den luitenant Jonkhr W. F Clifford Kocq van Breugel, de 3e kompagnie te vormen van het zoo even genoemde bataillon.

Ons verhaal vangt alzoo aan met den 27sten December 1874, de dag waarop de laatstbedoelde mariniers Fort de Kock verlieten. Den volgenden dag werd het meest schilderachtige gedeelte van den weg naar Padang afgelegd, daar waar hij zich tusschen den Singalang en den Ambatjang door den zoogenaamden kloof van Ané slingert. O! waarom is mijne pen niet meer geschikt, mijne lezers, om u dat trotsche natuurtooneel naar den eisch te kunnen schetsen.

Stel u voor een weg zich slingerende tusschen twee hemelhooge bergen, hier langs de steilste ravijnen, daar weêr overschaduwd door rotsblokken, terwijl het geraas van eene snelvlietende rivier en van breede watervallen het indrukwekkende nog verhoogt. Rondom de tropische natuur in al hare pracht. Hier eeuwenoude maagdelijke wouden, daar weêr jeugdige slingerplanten. Het geheel afgewisseld door eenzame woningen, waarvan op andere punten weêr enkelen zijn bijeengevoegd. Daarboven de hemelsblauwe lucht, waarin geen wolkje zich beweegt, en daar ginds in de diepte aan den oever der rivier geheele koloniën van apen, wier geschreeuw zich paart aan het ruischen van den stroom, terwijl deze zich over de rotsen een schuimenden weg baant.

De aanblik was heerlijk, en bracht ons onwillekeurig de woorden des dichters te binnen, waar hij zingt:

„En zoete wenschen stijgen
Almachtig in 't gemoed,
Als geuren door uw twijgen.
. . . . . .
De wensch met gade en telgen,
Elk zonnig levensuur,
In de armen door te zwelgen
Dier maagd'lijke natuur,
En ver van krijg en keten
En Vorstelijk geweld,
In vrijheid te vergeten
Dat de aarde heeren telt!
Maar staak dat doelloos dwalen
Herinnerings vluchtig kroost!"

En ook die laatste woorden, ze waren niet minder toepasselijk. De geheele troep, die daar heenging, was blijkbaar nu en dan

onder den invloed van het trotsche natuurtooneel, maar ook bij wijlen riep hij door de vol uit de borst klinkende vaderlandsche zangen, wier geluid door de bergen werd weerkaatst, zich zelven en ons terug van dat doelloos dwalen!

Zie ze daar gaan die mannen, in hunne fantaisie-uniform, het blauw wollen hemd aan den hals met een zijden das losjes vastgestrikt, de zware onhandelbare randsel afgelegd, het geweer met den sabelbajonet op den schouder. Zie ze daar heentrekken, voorafgegaan door tamboer en pijper, die hunne vrolijkste deuntjes doen hooren, op nieuw met vreugde in het oog en moed in het hart.

Op nieuw zeggen wij, want nog eenmaal waren diezelfde mariniers op dezelfde wijze ten strijde getrokken tegen denzelfden vijand.

Het was geweest bij den aanvang der 2e expeditie, maar toen deze eindigde waren de mariniers reserve-troepen geweest. Ze hadden hunne offers gebracht, ze hadden trouw hunne diensten gedaan zoowel te velde als bij de militaire werken, maar met hun vijand kennis gemaakt hadden zij niet.

Dit nu was geheel veranderd. De generaal Pel had andere diensten gevorderd van de mariniers, en of deze welkom geweest waren? Ge hadt moeten hooren de verhalen die ze elkaâr deden van hetgeen te Atjeh op den 7den November was voorgevallen bij het nemen van Lemboe, verhalen die reeds in het stille Fort de Kock hunne harten hadden doen kloppen van verlangen. Ge hadt moeten hooren hoe hunne krijgsmakkers onder de eersten waren geweest op dien dag, die in een door den vijand sterk bezette en heftig verdedigde benting drongen. Ge hadt hen moeten hooren bogen op de namen van diegenen, die zich hadden weten te onderscheiden en met wie zij toch ook reeds vroeger lief en leed te velde hadden gedeeld. Ge hadt die kameraadschappelijke woorden moeten opvangen aan het adres van Velthuijs, Kuster, den Boorder, Everaard en Bouman, die bij Lemboe, en de meesten zeer zwaar, gewond werden. Waart ge van een en ander getuige geweest, lezer, dan zoudt ge niet getwijfeld hebben of die vernieuwde oproeping ten strijde wel welkom was geweest. Ge zoudt dan voorzeker uwe sympathie hebben geschonken aan het eenige nationale korps, dat te Atjeh onder de wapenen stond.

Het was alzoo met de beste verwachtingen van de toekomst, dat de mariniers Padang binnen marcheerden, en reeds nu mogen

wij getuigen, dat de verwachtingen niet even als de eerste maal ijdel zijn geweest. Den 3den Januari 1875 ving de reis van Padang naar Atjeh aan, nadat op dienzelfden dag de marinier 1e klasse Franse, onder het houden van groote parade, uit de handen van den kolonel G. B. T. Wiggers van Kerchem de zilveren medaille voor 24jarigen trouwen dienst had ontvangen. Vier dagen later debarkeerden de mariniers te Oleh-leh en namen zij de hun toegedachte plaats in bij het Rechter half 2e bataillon.

Ze vonden de expeditionnaire macht toen nagenoeg in den volgenden toestand.

De kompagnie mariniers, onder bevel van den kapitein D. C. W. Sutherland, ter sterkte van 144 man in September uit Fort de Kock vertrokken, was vreeselijk geteisterd geworden.

Bij Longbattah, 31 December, hadden slechts 41 man aan de bewegingen van dien dag deelgenomen, vier kwartierzieken waren in de kazerne achtergebleven en de overigen waren of dood of geëvacueerd of lagen in de hospitalen.

De aanvulling van 90 man en eenige herstelden uit de hospitalen te Padang en Kotta Radja, benevens de 40 mariniers die in Juli te Poeloe Bras onder den 1en luitenant H. A. J. Batteké achtergebleven en nu onlangs te Atjeh teruggekeerd waren, maakten beide kompagniën weder elk honderd en negen gezonde Hollanders sterk.

Verschillende kompagniën van het leger hadden eene mindere getalsterkte, hoewel de bataillons voltallig, één honderd vijftig man per kompagnie, te Atjeh waren gekomen.

De 1e luitenant von Ende werd ingedeeld bij het Rechter half 3e bataillon, gekommandeerd door den luitenant-kolonel C. B. H. van Deutekom.

Eene kompagnie van dit bataillon maakte de militaire bezetting van Oleh-leh uit, eene andere kompagnie was te Kotta Radja en te Pakan Atjeh; in de onmiddelijke nabijheid van Kotta Radja, was de 1e kompagnie Ambonezen gelegerd, waarbij von Ende werd geplaatst.

Het Linker half 3e bataillon, onder het kommando van den majoor H. E. L. Prins, was reeds evenals zulks met het Rechter en Linker half 9e bataillon had plaats gehad, verdeeld in detachementen om de bezettingen uit te maken der oostelijke bentings,

Moesapi, Oedjong, Kotta Peraq, Marine-benting, beide Lamara's, twee Langkroeken, Penajoeng, de beide Lemboë's, Rivier-benting Kotta Alam, Longbattah Zuid, Longbattah Lissigit en Lempoe Oek.

Het Rechter half 2e bataillon (2 kompagnieën Afrikanen) bezette de bentings Poe-Oe, Soerian, Lampassa, Blang-O-e, vroeger ook Mardoe Hati.

De bij dit bataillon behoorende 2 kompagnieën mariniers, maakten een vrij sterke Europeesche troep uit, welke steeds bij de hand was bij onvoorziene omstandigheden.

In het Zuiden waren nog geen bentings, terwijl het 10e bataillon eerst in zijn geheel te Olch-leh gelegerd, na het gevecht bij Longbattah een gedeelte onder den kapitein van Ham te Pandeh had achter gelaten.

In Kotta Radja bleven voor offensieve bewegingen en bewaking over, het Rechter 5e en Linker 6e bataillon, de 2 kompagnieën mariniers en de kompagnieën van het 3e bataillon te Pakan Atjeh, in het geheel een werkelijke sterkte van 800 man, waarvan 160 dagelijksch de wachten betrokken.

Detachementen uit deze troepen maakten om de acht dagen nog de bezetting uit van de Oosterbenting, aangelegd op den zoogenaamden grafheuvel, die later verlaten werd, en van Kotta Goenoengan of Petjoet.

Honderd en vijftig bajonetten, onder kommando van een kapitein en waarbij steeds drie officieren dagelijks werden aangewezen, stonden 24 uur gereed om op het eerste signaal uit te rukken. Bij berichten van vermoedelijken aanval bleven zij des nachts in veldtenue wakker, en opdat niets de vlugheid van uitrukken zoude kunnen beletten, was bepaald, dat het 5e bataillon den 1sten, het 6e den 2den en de mariniers met de kompagnie van Pakan Atjeh den 3den dag dit piket zouden hebben. De manschappen mochten zich niet te ver van hun kwartier verwijderen en niet voor corvees aangewezen worden. Een sectie veldartillerie moest steeds gereed worden gehouden om op het eerste sein te kunnen aanspannen.

Deze maatregelen, door den toenmaligen bivak-kommandant, de luitenant-kolonel de Coenens, genomen, hebben meermalen uitstekend gewerkt.

Wanneer men deze toestanden nagaat en de snelle sterktevermindering opmerkt, welke alle bataillons ondervonden, zal men

niet meer verwonderd zijn over de vele aanvragen om troepen, welke de generaal Pel genoodzaakt was te doen, wilde hij de met zooveel bloedige verliezen genomen posities niet weder prijs geven.

Longbattah was den laatsten December genomen, de bentings Lampoe-Oek, Pandeh, Longbattah Zuid en Longbattah-missigit werden voldoende geoordeeld om dezen veroverden grond voor goed te behouden. Missigit Longbattah was zeker van deze drie de meest aan het vuur van den vijand blootgestelde versterking.

Aan alle kanten door de Atjehers omgeven, terwijl dicht hout aan drie zijden hunne nadering vergemakkelijkte, leed de bezetting in de maanden Januari en Februari ontzettende verliezen, zoowel onder het openkappen van het terrein als in de benting zelve.

De vijand toch, overmoedig geworden door den terugtocht van het 10e bataillon op den 31sten December, bleef deze voor hem heilige plaats dag en nacht teisteren, zoodat slechts de uitsterste waakzaamheid nachtelijke aanvallen kon doen mislukken.

Alle krachten werden dan ook te Kotta Radja ingespannen om deze benting tot den sterksten tegenstand in staat te stellen, en van daar die vele transporten, welke in het begin van Januari onze dagelijksche bezigheden waren.

Alleen de transporten naar Longbattah missigit leverden gevaar op; de weg toch, loopende gedeeltelijk langs den linker rivieroever, was niet veilig, daar de vijand soms die rivier overstak, en nauwelijks kwam men in de sawah, waarin men tot de knieën wegzonk, of de vijand opende uit den kampongrand zijn vuur en het geheele transport diende voor beweegbare schijf.

Hier werd ook, bij den eersten stap als het ware dien hij in de sawah deed, den 10den Januari de marinier 1e klasse Cruson voor de tweede maal gedurende den Atjeh-krijg gewond.

Reeds stond op den morgen van den 11den Januari het gewone transport genie-goederen en het tot begeleiding aangewezen detachement van 50 bajonetten, waaronder 10 mariniers, gereed om te vertrekken, toen de kolonel door een bevriend hoofd bericht ontving, dat de vijand in grooten getale de Atjeh-rivier was overgetrokken en het plan vormde het transport op te lichten.

Oogenblikkelijk traden op het welbekende signaal de 150 manschappen aan, en versterkt door beide kompagnieën mariniers, onder bevel van den Kapitein D. C. W. Sutherland en eene sectie

artillerie, onder den kapitein H. J. G. Souman, rukte weldra de majoor J. H. Romswinckel uit, om positie te nemen voorwaarts van den door het transport te volgen weg.

Reeds had de infanterie (voorhoede) het begin der sawah bereikt en was men bezig de positie te verkennen, toen onverwachts een veertigtal schoten van achter een huis en den omringenden kampongrand op artillerie en achterhoede (mariniers) gelost werden door den vijand, die zich daar in hinderlaag had opgesteld. Door dit vuur werden drie artilleristen buiten gevecht gesteld, twee mariniers, Hamringa en de Vuijser, gedood en twee anderen, Kulderij en v. d. Boom, gewond.

De 1e luitenant Jonkhr Clifford Kocq van Breugel liet oogenblikkelijk zijne nog marcheerende kompagnie halt houden, in den kampongrand post vatten en geregelde salvo's geven; de artillerie wierp hare granaten en de officier van gezondheid J. A. van der Stok sprong te midden der reeds op de vlucht slaande koelies en bracht hen tot staan, waardoor deze plotselinge aanval afstiet op de bedaardheid en vastberadenheid van officieren en minderen. De gesneuvelden werden op de plaats zelve begraven, de gewonden door van der Stok verbonden. De vijand herhaalde den aanval niet weder en het transport bereikte veilig de missigit.

Nadat alles afgeleverd, zwaar gewonden en zieken door de terugkeerende koelies medegenomen en behoorlijk veilig waren, trok ook majoor Romswinckel langs den meer voorwaarts gelegen, door het transport gevolgden weg, terug.

De achterhoede, welke door ons werd gekommandeerd, had hier nog eenmaal een oogenblik het hevige vuur van den vijand, dat den geheelen morgen geduurd had, door te staan, maar de terugtocht ging bij gedeelten zoo snel en geregeld, dat wij hierbij geen gewonden kregen.

Eene kleine flankbedekking zou den kolonne-kommandant de nabijheid van den vijand ongetwijfeld hebben doen kennen, maar de Indische taktiek verbiedt als regel het gebruik maken dier flankdekking, en wanneer er onder u mijne lezers zijn, die niet begrijpen waarom wij den vijand niet verdreven en over de rivier teruggeworpen, zooals ook wij dat aanvankelijk niet begrepen, zij medegedeeld, dat de majoor Romswinckel strikte orders had zich niet in gevecht met den vijand te begeven. Hij zelf had niets liever gewenscht dan aan te vallen.

Toen ons den volgenden morgen het kommando over het transport werd opgedragen en wij den meer voorwaarts gelegen weg volgden, was het transport tegen één uur zonder een enkele gewonde te Kotta Radja terug, hoewel het meer dan 200 koelies sterk geweest was.

Op dienzelfden dag was eene kompagnie met een stuk geschut uitgerukt, onder den kapitein H. Haaksma, om zoo noodig het transport te dekken. Enkele salvo's waren op den vijand gelost geworden. Deze gevechten hadden de zekerheid gegeven, dat de transporten niet veilig dien weg konden volgen, en daarom rukte de luitenant-kolonel M. C. E. Ruempol een paar dagen later weder uit met de reeds genoemde 150 man en de artillerie en werd bij het begin der sawah een nieuwe benting opgericht, die den naam van Blangtjoet kreeg en bezet werd door eene kompagnie van het 3e bataillon, onder den kapitein J. M. van der Groen. Blangtjoet, Longbattah Zuid en Longbattah missigit maken de hoekpunten uit van een rechthoekigen driehoek, waarvan de hypotenusa Blangtjoet en Longbattah Zuid vereenigt.

Twee kompagniën in Longbattah missigit, eene te Blangtjoet en eene te Longbattah Zuid geplaatst zijnde, was dus het geheele Linker half 3e bataillon te Longbattah vereenigd.

Onder de 35 dooden en 65 gewonden, welke het bezetten van Longbattah missigit ons in den eersten tijd deed verliezen, behoorden ook de 2e luitenant Esser en de kapitein van der Laan. Terwijl laatstgenoemde herstelde en weder het bevel eener benting op zich nam, stierf Esser aan de gevolgen zijner wonde en verloor het leger in hem, zooals zijne vrienden zeer juist in de couranten hebben vermeld, een dapper officier, die zich als zoodanig in zeer korten tijd had doen kennen, en wij een edel kameraad. Hij begon zijne loopbaan bij het korps mariniers, maar zijn bedrijvige geest had daar geen rust, en toen hij, zeer tot zijn spijt, niet werd aangewezen om met het detachement expeditionnaire mariniers naar Atjeh te gaan, vroeg en verkreeg hij zijne overplaatsing bij het Indische leger. Ook hij viel als slachtoffer zijner ambitie.

Wij verlaten nu Longbattah met zijne droevige herinneringen en verzoeken onze lezers den blik te richten westwaarts van Kotta Radja, naar de kampongs Poengej en Blangtjoet.

Te Poe-oe hadden zich vroegere bewoners van dien kampong

aan onze voorposten vertoond en verzocht zich weder daar te mogen vestigen. Dit verzoek werd toegestaan, maar toen den volgenden dag bleek, dat eenige rondzwervende Atjehers uit andere kampongs eene vrouw uit den zooeven genoemden kampong vreeselijk verwond hadden, besloot de kolonel daar eene benting op te werpen, om die tot vrede geneigde familiën te beschermen. Op den 23sten Januari rukten daartoe uit Kotta Radja de 150 bajonetten, onder bevel van den kapitein der mariniers D. C. W. Sutherland, en werd aldaar de benting gebouwd en van geschut voorzien.

De kapitein Sutherland bleef met eene bezetting, waaronder 20 mariniers, de eerste dagen aldaar achter, totdat de benting voltooid en de vaste bezetting was aangewezen, en keerde toen in Kotta Radja terug. Zeven of acht Atjeesche familiën vestigden zich toen binnen Poengej en Blangtjoet.

Deze benting leverde voor de gemeenschap dit voordeel op, dat terwijl men vroeger uit Poe-Oe over Blang-Oe en Lampasja in drie kwartier den kraton bereikte, dit over Poengej en Blangtjoet in een kwartier kon geschieden. Deze weg was evenwel niet veilig, zooals o. a. den 1sten Mei bleek. Toen toch werden drie militairen, gaande naar Poengej en Blangtjoet en waarvan één gewapend was, eensklaps overvallen door een tiental Atjehers; de gewapende, bijna op hetzelfde oogenblik door vijf kogels getroffen, viel, en de beide anderen vluchtten.

Trok Poe-Oe voor de oprichting van de benting Poengej Blangtjoet het vuur van den vijand tot zich, nu werd meermalen de laatstgenoemde benting gealarmeerd van uit Setoeh, en daarom werd deze kampong op een der volgende dagen in teekening gebracht door een terrein-opnemer, gedekt door een detachement van 50 bajonetten, onder de orders van den 1sten luitenant der mariniers J. J. Reeringh.

Twee dagen daarna besloot de kolonel Mandar Sapoetie te nemen en te bezetten, waarmede de eersteling der bentings in het zuiden verrees. Tot bereiking van dit doel rukten in den morgen van den 28sten Januari uit Oleh-leh drie kompagniën van het 10e bataillon, onder den majoor A. M. van der Meer.

De kapitein D. C. W. Sutherland kreeg order het kommando over te nemen van de 1e kompagnie Amboneezen, welker kapitein zick was geworden, en in Setoeh positie te nemen, ten einde daar-

door den vijand te beletten uit Bitak en omliggende streken aan het gevecht deel te nemen. Daar die kompagnie slechts 80 man sterk was, werd ze door den bevelhebber nog met een detachement van 30 man uit Lampoe-Oek versterkt.

Omstreeks ten 9 uur des morgens was Mandar Sapoeti zonder veel verlies genomen; het 10e bataillon had eenige niet zwaar gewonden, het detachement in Setoeh één doode. De kapitein Sutherland werd met het kommando in de nieuw op te richten benting belast. De 1e luitenant von Ende en de 2e luitenant J. B. van Heutsz behoorden bij de bezetting, terwijl gedurende de eerste dagen nog achterbleven de luitenants Thieme en Janssen met 60 man van het 10e bataillon.

Terwijl dit bataillon in positie bleef, werd oogenblikkelijk aan het bouwen der benting begonnen.

Velen die gedurende de 2e expeditie den tocht naar Ketapang Doea hebben medegemaakt, zullen zich dat witte huis herinneren, dat toen versterkt was door den vijand en nu slechts een muur bleek te zijn, die door het vuur uit den kraton op verschillende plaatsen getroffen was.

Geheel omringd door sawahs, maakte Mandar Sapoeti een dier veelvuldig voorkomende oasen uit, waaraan de sawahs zoo rijk zijn, en kon het geschut eener aldaar opgerichte benting zijn vuur in het zuiden tot Gitjiel, in het oosten tot Lohong en Mibouw en in het westen tot Lamtermin uitbreiden, waardoor de sawahs dier kampongs voor den vijand verloren gingen. De facen der benting werden dan ook daarmede overeenkomstig getraceerd en toen ook de vuurlijnen der artillerie door den chef der expeditionnaire artillerie, de kapitein Borel, waren aangewezen, werd met alle krachten de bouw der benting voortgezet. Daartoe werden de koelies, die met de zandzakken waren aangekomen, in ploegen verdeeld, de geniewerklieden, mineurs en sappeurs vulden de zakken, kapten staken, waartusschen de gevulde zakken kwamen te liggen en verbonden deze onderling. Op bepaalde hoogte werden openingen voor de stukken gelaten en toen de avond viel, waren reeds twee facen gereed en dekten zij de bezetting tegen het vuur van den vijand.

Wel werd onder het vullen der zakken nu eens een dwangarbeider of koelie gewond, terwijl hij den zandzak op den wal

plaatste, dan weder een mineur, terwijl hij de schop in den grond stak, maar onverpoosd ging het werk door. Iedere zandzak meer spaarde misschien een menschenleven en, hiervan doordrongen, was het alsof iedereen spoediger werkte, of hij zijne krachten verdubbelde. Hoevelen toch waren er niet ziek en rukten toch altijd mede uit; dit weet gij allen, die op Atjeh geweest zijt. Eere daarom aan die mineurs en geniewerklieden, wier taak op Atjeh eene zoo zware geweest is. Eere aan de officieren der genie en infanterie, belast met de leiding hunner werkzaamheden.

Het was eene lange nacht, de eerste die daar in de benting te Mandar Sapoeti werd doorgebracht. De dekkingsmiddelen waren nog zeer onvolkomen; slechts mortieren waren daar, om zoo noodig het infanterievuur te versterken. De bezetting werd op de beide afgewerkte facen verdeeld; de officieren verdeelden zich daartusschen en alle tuurden in den donkeren nacht, om den vijand, als hij eene overrompeling mocht willen wagen, met nadruk te kunnen ontvangen. De regen viel onverpoosd met stroomen neder en langzaam kropen de trage uren voorwaarts. De morgenschemering werd met onverholen vreugde begroet. De zon zou komen om, al ware het dan ook aan het lichaam, de doorweekte kleederen te droogen. Ze zou, gepaard aan druk werk, nieuw leven schenken aan de verstijfde ledematen en een kop warme koffie, een flinke teug cognac of een oud-hollandsch oorlam zouden een opwekkend ontbijt vormen, waarop al uren te voren werd gespeculeerd.

Te Kotta Radja stonden den volgenden dag twee stukken met hunne bespanningen, een groot transport artillerie- en genie-goederen, vivres en kookgereedschappen gereed om te vertrekken naar de nieuw opgerichte benting.

Het kommando was opgedragen aan den 1en luitenant der mariniers J. L. Cadet, terwijl de 1e luitenant H. A. J. Batteke met 70 mariniers als dekking was aangewezen.

Algemeen was men van gevoelen, dat dit transport, vooral door het medevoeren der stukken en het oponthoud dat daardoor in de natte sawahs zoude ontstaan, veel door het vuur van den vijand zoude verliezen.

Men wilde op het oogenblik van vertrek het dekkingsdetachement nog wel versterken, maar het geheel vormde reeds een zoo uitgestrekte trein, dat vermeerdering de vlugheid van ageeren slechts zoude

belemmeren en daarenboven het kommando was toevertrouwd aan een officier, die reeds geruimen tijd den Atjehkrijg medemaakte en meermalen bewijzen van bedaardheid en moed had gegeven.

Het transport vertrok tegen 8 uur en kwam tegen 9 uur aan het begin der sawah. Toen hierin gedeboucheerd werd en de transport-kommandant alle maatregelen genomen had om zoo noodig een eersten aanval af te slaan, was men verwonderd te bespeuren, dat weinig schoten op de kolonne gelost werden. De kapitein Sutherland, kommandant van Mandar Sapoeti, had het transport verwacht en de luitenants von Ende en van Heutsz met hunne Amboneezen den kampongrand doen zuiveren en er positie nemen. Deze beide luitenants hadden den kampong Lemlagang, waaruit den vorigen dag heftig geschoten was, gezuiverd en verbrand, het voorwaarts gelegen terrein des nachts opengekapt en hielden den omtrek schoon door vele groote en kleine patrouilles, waarbij de Amboneesche sergeant Sapulanet zich herhaaldelijk door een flink militair gedrag onderscheidde; altijd was hij de eerste in boschrand of kampong.

Het transport vervolgde den weg door de sawah. De knieën der paarden, de assen der wielen, de mondingen der stukken en de beenen der dekkende manschappen verdwenen in den modder, zoodat het slechts langzaam vorderde en ieder, onwillekeurig aan Longbattah denkende, duidelijk inzag met hoeveel succes ook hier een stoute aanval op deze door den modder wadende kolonne bekroond zoude zijn geworden. Eindelijk bereikte het transport de veilige haven en de bedrijvigheid nam daar nu hand over hand toe.

Onder de leiding van den met de geniedienst belasten luitenant der infanterie R. G. J. Sutherland kwamen spoedig de stijlen der kazernes, de opstellingen voor het geschut, de tracee's der officiers-gebouwen, de afdaken der keukens, te voorschijn. De twee nieuw aangekomen stukken van 8 cM. zwaar, onder de orders van den 2den luitenant J. M. K. Bisdom, wierpen zoo nu en dan een granaat in den door onze troepen verlaten boschrand. Patrouilles kwamen en gingen. Dat was het drukke aangename soldatenleven, dat was de vervulling van von Ende's wensch, daar was hij alles te midden van allen, door ieder bemind en den kommandant tot hechten steun. Twee dagen daarna waren de kazernes gedekt, de facen gereed, de officiersgebouwen betrokken, de keukens afgewerkt;

de chicane-middelen gepaatst, de stukken in batterij en werd de Nederlandsche vlag, onder een driewerf hoerah en leve de Koning! en uit alle stukken een granaat als salut in de hoogte geheschen.

De Kapitein Sutherland keerde toen naar Kotta Radja terug. Von Ende werd kommandant en besteedde de eerstvolgende dagen aan het verder in orde brengen der benting, waarvan de ooster- en westerfacen elk ongeveer 40, en de zuider- en oosterfacen 20 meters lengte hadden gekregen. De zuiderface was naar den vijand, de noorder- naar den kraton gericht. Op de beide uiteinden der zuiderface waren cirkelvormige bastions aangebracht, ieder bewapend met een stuk geschut 8 cM. zwaar.

Tegenover die face lagen op een afstand van 600 tot 1500 passen zeven of acht vijandelijke bentings, naar gissing bewapend met 7 stukken, 3- of 8-ponders. Vele vijandelijke projectielen vlogen over de borstwering heen, nu en dan tot 9 in een half uur. Drie of vier lillakogels drongen door de facen heen. De bezetting bestond uit de kompagnie Amboneezen, onder van Heutsz en von Ende, en eene sectie van de 3e kompagnie, onder de orders van den 1en Luitenant T. Weersma; zieken er afgerekend, had men dus een 80 strijdbare mannen, behalve de artillerie.

De kapitein Sutherland, nauwelijks in den kraton terug, rukte den 4den Februari aan het hoofd der beide kompagnieën mariniers en twee stukken geschut weder uit en nu naar kampong Loëk. Terwijl wij toch in het zuiden bezig waren, was de vijand in het oosten en vooral in kampong Loëk, door een groote sawah van de bentings in Langkroek gescheiden, zeer onrustig geweest, en oordeelde de kolonel het vermeesteren van dien kampong en het bouwen eener benting aldaar noodzakelijk, te meer omdat daardoor de groote kampong Pinang geheel zoude beheerscht worden.

Terwijl dus het 5e bataillon, onder majoor Romswinckel, in den vroegen morgen zoude trachten Loëk binnen te dringen, kreeg de kapitein Sutherland order langs Penajoeng naar Langkroek te marcheeren, om vandaar op het eerste sein met artillerie den aanval te ondersteunen. Toen wij, na kampong Penajoeng gepasseerd te zijn, te Langkroek Oost aankwamen, bespeurden wij, dat het 5e bataillon Loëk reeds was binnengedrongen. Een ordonnans kwam ons weldra halen, en de stukken in het midden nemende, marcheerden wij door de natte sawah en namen positie

op de zoogenaamde oase, eene verhevenheid met boschje die in de sawah lag.

Slechts een paar schoten werden door den vijand, die overhaast zijne stellingen verliet, gelost en weldra was de door drie sterke bentings verdedigde kampong ons.

Oogenblikkelijk werd door den kolonne-kommandant een geschikt punt uitgekozen, ten einde aldaar de nieuwe versterking te bouwen.

De vijandelijke bentings werden geslecht, terwijl de troepen het nog al begroeide terrein openkapten. Tegen vijf uur des namiddags was de benting, waarin drie huizen des vijands getrokken waren, reeds tot tegenweer gereed. De kamponghuizen buiten de facen vallende werden omgeworpen of afgebroken, daar ze uitstekend voor brandhout konden gebruikt worden.

Door den 1^{en} luitenant der mariniers H. B. van Rhijn werd nog een eenigzins voorwaartsche verkenning gedaan, waarbij hij wel den vijand zag, maar deze koos weder het hazenpad. Eenige huizen werden toen nog in brand gestoken, opdat de vijand zich er des nachts niet zoude vestigen. Opmerkelijk is het, dat wij in deze als het ware verraste groote kampong geen goederen van waarde vonden, alleen zakken met padie, vischtuigen en een paar lansen.

Het kommando van deze benting werd opgedragen aan den kapitein L. J. Zelle, de bezetting werd gegeven door het 9^{e} bataillon.

Terwijl de cholera haar vreeselijken scepter zwaaide, vooral onder de in het hospitaal verpleegde gewonden en zieken; terwijl cholera-dranken, carbolzuur enz. aan de orde van den dag waren, en niemand aan uitrukken durfde gelooven, klonk in de stille morgenure van den 15^{den} Februari, de verjaardag van het nemen van Ketapang Doewa, eensklaps het welbekende signaal, dat de 150 bajonetten ten strijde riep.

Weder was de kapitein Sutherland kommandant en namen 70 mariniers, waarbij wij ingedeeld waren, deel aan het gevecht van dien dag. Weldra vereenigd bij de coupure in de westerface gemaakt, ging het met versnelden pas voorwaarts.

Hoe heerlijk was die morgen, wat was het een genot flink den koelen morgenwind in te ademen, daar op die groote vlakte, die wind nog niet door de cholera verpest. Wat was er gebeurd, wat moest er geschieden? er was toch in den nacht niets voorgevallen,

en toch luidden de kommando's: „vooruit, madjoe, looppas, vooruit"; de artillerie nam al spoedig den draf aan. Twee stukken, onder kommando van den luitenant Jonkhr H. P. Tindal.

Om het antwoord op die vraag te geven, zal het noodig zijn, dat mijne welwillende lezers zich met ons in den voorafgaanden nacht verplaatsen naar Mandar Sapoetie. We zien daar eene patrouille, die zich stil en behoedzaam in de sawah vooruitbegeeft.

In de forsche gestalte, die voorop gaat, in wiens hand een sabel en om wiens middel een riem met revolver zichtbaar is, herkennen wij von Ende; achter hem zien wij een kleiner evenzoo gewapend officier, 't is de 2e luitenant van Heutsz.

Verder bespeuren wij een dertigtal minderen, waaronder een paar Europeanen en de overigen Amboneezen.

Geen geluid wordt gegeven en behoedzaam vervolgt de patrouille haren weg, die hoe langer hoe moeilijker wordt. Hoe meer men vooruitgaat, hoe dieper de sawah schijnt te zijn; 't is nacht en duister. Eindelijk bereikt men den kampongrand, vindt er verschillende huizen en verkent deze in alle stilte. De kommandant besluit nu om de vijandelijke bentings, in den westelijken rand van Lohong gelegen, aan de achterzijde, waar zich meestal de uitgang bevindt, te naderen en te verkennen. De patrouille stuit echter op een moeras dat op korten afstand van daar gelegen is.

De kommandant kan niet verder zijn plan volvoeren, wel tracht hij door nu en dan zijwaarts te gaan het moeras te ontwijken, maar dat schijnt zich ook daar uit te strekken; de manschappen en hij staan tot het middel in het water, men kan niet verder en weldra keert de patrouille terug.

Alvorens terug te trekken werd een gedeelte van den kampong in brand gestoken, en wel begrijpende dat de vijand zijn vuur op de vlammen zoude richten, haastte men zich naar Mandar Sapoeti terug. Nauwelijks was men daar aangekomen, of de vijand begon van alle kanten op de brandende huizen te vuren en men merkte op, dat hij zich in de richting van Lohong begaf. von Ende werd op zijn post in den regel door het lillavuur uit Lamarah Oleh-loe den geheelen dag bestookt; dat vuur hield tegen den avond meestal op. Het moeras, dat de patrouille zoo even had doen terugkeeren, strekte zich zuidwaarts uit.

Hij besloot dus van Mandar Sapoeti uit recht zuid naar Lamarah

Oleh-loe in den kampongrand te dringen en daar hetzelfde te beproeven, er op rekenende nu geen grooten tegenstand te vinden en misschien een paar vijandelijke stukken te kunnen vernagelen.

„Mannen, wij gaan recht vooruit, de lillas opzoeken. Wie gaat er mee? Vrijwilligers voor", en toen zag men dat van diezelfde patrouille, nog druipende van den modder en het water, niemand wilde achterblijven. Zou een Amboneesch achterblijven, daar waar zijn luitenant voorgaat, en dan luitenants als von Ende en van Heutsz, dat nooit! De Amboneesche sergeant is het eerst in de sawah en ordelijk maar stil en voorzichtig gaat die tweede patrouille voorwaarts. Het is 2 uur in den nacht. De groote sawah wordt kruipende overgestoken, van Heutsz is aan de spits en men komt aan den kampongrand. Men dringt er in door, maar wat nu; het is vreeselijk duister, men durft geen geluid maken, geen licht ontsteken.

Men sluipt en kruipt, een man of vier vooruit, de rest volgt goed gesloten, toen de Amboneesche sergeant den luitenant in het oor fluistert: „*Sini ada benting.*" (Hier is eene benting)! Werkelijk bevond de patrouille zich bij eene benting, door bamboedoerie omgeven. De twee officieren hielden eene korte beraadslaging, nadat de patrouille achter een pagger bedekt opgesteld was; die benting kon bezet zijn, ze moest overrompeld worden.

Bijna een half uur sluipen beide officieren, door twee soldaten gevolgd, om de benting heen, zonder een geschikt ingangspunt te vinden. Ze trachten de bamboedoerie door te kruipen, maar het is in die kampong vreeselijk duister en onophoudelijk stuit men op die hechte en ondoordringbare omheining; men kan niet in de benting doordringen en moet met bebloede en opengereten handen terug verder den kampong in.

Intusschen verloopt de tijd; men gaat dus verder, de voortroep stuit weldra op een tweede benting.

Hier is het toeval gunstiger; men heeft de achterzijde daarvan bereikt, de patrouille is weldra in haar geheel vereenigd. Hier zal men nog eens beproeven binnen te komen. Het was reeds bijna drie uur, men moest tegen de eerste morgenschemering òf in eene vijandelijke benting òf in Mandar Soepetie terug zijn. Het is bijna ongeloofelijk, dat men ook hier de benting gesloten vond. Men vond achter een heel klein, gelukkig niet door doerie omgeven open

gedeelte, en weldra staan von Ende, van Heutsz en een paar Amboneezen op de borstwering. Zij helpen nu de manschappen een voor een over de smalle gracht, tot allen in liggende houding op de borstwering vereenigd zijn.

Snel en te gelijkertijd springen ze naar binnen en bezetten de vier facen, alles zoo stil mogelijk. De benting is overrompeld, het is nu de vraag of de wacht (men ziet in de duisternis de daken van twee wachthuisjes) slaapt of afwezig is; des avonds toch was uit deze benting nog hevig op Mandar Sapoeti geschoten. von Ende zal de loodsen doorzoeken en met den revolver in de hand gaat hij al kruipende voorwaarts en vindt de eene loods ledig, maar buiten de loods komende verdwijnt hij eensklaps in eene put, welke in die benting, gelukkig niet diep, gegraven was. Twee hem volgende Ambonezen, met het kapmes gewapend, halen hem er uit en nu wordt de tweede loods doorzocht. Ook hier vindt hij geen vijand, maar, door de duisternis misleid, struikelt hij en valt met het hoofd voorover andermaal in dezelfde put. Weder wordt hij gered, voor de tweede maal heeft hij een nat bad, maar ook de overtuiging, dat hij eene benting op den vijand heeft veroverd, en hij besluit deze niet te verlaten. Een Europeesch soldaat biedt zich aan om naar Mandar Sapoetie te gaan; van een der facen namelijk had men de doorloopen sawah bespeurd. Zijn aanbod werd aangenomen en hij ging om eene versterking van 20 man en munitie te vragen, terwijl von Ende aan den luitenant Weersma liet verzoeken, den kolonel Pel van het gebeurde kennis te geven.

Inmiddels wordt de grootste stilte en waakzaamheid den manschappen aanbevolen; de officieren begeven zich ieder op eene face.

Het rapport van Mandar Sapoeti, naar Kotta Radja gestuurd, komt bij den kolonel, en deze besluit dit punt te behouden en er eene benting op te richten. Voorloopig oogenblikkelijk versterking, en het was met dit doel geweest, dat het welbekende signaal de stilte van dien morgen verbroken had. We komen daarop straks terug, om nog even terug te keeren naar onze krijgsmakkers, die wij in een min of meer kritieken toestand hebben achtergelaten.

Eenige uren nadat zij van hunne benting hadden bezit genomen, hoorden zij iemand naderen uit den nabijgelegen kampong. Of de naderende persoon alleen was, of door anderen gevolgd werd, was niet te beslissen. Het was waarschijnlijk de wacht die hare plaats

kwam innemen, om met de meeste kalmte weêr eens op de „andjing blanda" (Hollandsche honden) te schieten. Iedereen keek scherp uit, en toen de officieren meenden zeker te zijn, dat de man niet onmiddelijk door anderen gevolgd werd, besloten ze hem bij de opening te wachten en te ontwapenen. De tijd daartoe was kort, er valt een schot en dat enkele schot is het sein voor een salvo, dat de urenlange inspanning afbreekt.

De donkere gestalte geeft een kreet en valt; niemand durft evenwel de benting verlaten, daar datzelfde salvo den vijand onze aanwezigheid te dier plaatse had verraden. Dat salvo deed den luitenant von Ende inzien, dat hij weldra in gevecht zou gewikkeld worden. Hij kon het zijn Amboneezen niet te zwaar aanrekenen, dat ze zonder kommando gevuurd hadden, maar die inbreuk op de krijgstucht zou hen een les zijn en kort maar ernstig klonk zijn kommando: „laadt de geweren!" Weldra bespeurde hij in de verte reeds de bajonetten der mariniers en de omtrekken der artillerie-paarden, terwijl de vijand, van den eersten schrik bekomen, door het vuur uit zijne donderbussen en lillas de dappere bezetting trachtte te verdrijven. Deze antwoordde met een zoo hevig en geregeld vuur, dat de vijand genoodzaakt werd terug te trekken en zich achter paggers en aanwezige bentings op te stellen. Intusschen was de gevraagde versterking nabij. Toen de kapitein Sutherland te Mandar Sapoetie aankwam, gaf de luitenant-kolonel van Deutekom, kommandant der zuider-linie, hem den last om met een gedeelte mariniers en infanterie naar de bezette benting Lamarah Oleh-loe op te rukken, den kampong te zuiveren en al die maatregelen te nemen, welke voor het behoud van dit punt noodig waren. De overige manschappen bleven in Mandar Sapoetie achter, terwijl een der stukken oogenblikkelijk projectielen wierp in de kampong Gejiel, waaruit de meeste vijandelijke schoten vielen. Terwijl de kapitein Sutherland recht op de benting aanmarcheerde, kregen wij den last om met 20 man links den kampongrand binnen te dringen en zoo de benting te bereiken.

Dit geschiedde met goed gevolg. De benting was klein en ingegraven; er waren twee wachthuisjes, waarvan de daken niet boven de facen uitstaken en waarin een paar houten baleh-baleh's en inlandsche tandoes. Een in den vorm van een rechthoek uitgegraven stuk grond van ½ meter diepte en waarschijnlijk dienende tot voetwassching, was tusschen beiden ingelegen.

De facen waren overal door bamboe-doerie omringd; terwijl zich eene bamboedeur, van verschuifbare bamboes vervaardigd, bevond in de face, die naar den kampong gekeerd was.

Toen de kapitein Sutherland deze deur opende en zich buiten de benting begaf, oogenblikkelijk gevolgd door de door ons gekommandeerde manschappen, welke nu den last hadden gekregen zich en tirailleur zuidelijk in den kampongrand op te stellen, zag hij een donker voorwerp op den grond liggen. Het was het lijk van den man, die in den morgen de benting was genaderd; eene forsch gebouwde gestalte, geheel in krijgskostuum. Eene schoone met goud ingelegde donderbus was van zijne schouders gegleden, een breede klewang en fijne kris stekende in den gordel, een lederen patroontaschje met bamboezen kokers vol kruit, een zakje kogels, eene fijne kleeding met gouddraad doorweven en een zilveren ketting met versierselen, deden het vermoeden ontstaan dat geen gewoon Atjeher, maar een min of meer aanzienlijk hoofd hier gesneuveld was.

Het hevige vuurgevecht, zoowel door de salvo's des vijands als door de onze ontstaan, hoorende, oordeelde de kolonel de uitgezonden (150 man) versterking niet voldoende en gelastte den majoor Romswinckel met zijn 5e bataillon, toen een 250 man sterk, de bezetting te versterken.

Lamarah Oleh-loe was eigenlijk eene kleine kampong, door eene sawah van de groote kampong Lamarah gescheiden en door den vijand met bentings versterkt, vermoedelijk om als voorwerk te dienen. Gitjiel Oleh-loe diende op dezelfde wijze als voorwerk voor den grooten kampong Gitjiel. Toen de vijand ons dus in het bezit zag van Lamarah Oleh-loe en Gitjiel bedreigende, trok hij terug achter de versterkte kampongs Lamarah, Gitjiel, Lohong en Mibouw en begon vandaar een concentrisch vuur op Lamarah Oleh-loe te richten.

De uiterste posten der door ons aangevoerde sectie zagen duidelijk den vijand met have en goed uit Gitjiel Oleh-loe door de sawah trekken en zij losten menig juist schot. Met het oog op eene mogelijke omtrekking, werd een gedeelte van het aangekomen 5e bataillon aangewezen om den postenketen aan die zijde te versterken. Op dit oogenblik werd een onzer manschappen, de marinier 3e klasse Antenbrink, door een lillaschot in beide voeten gewond, zoo goed als mogelijk was verbonden en door een paar kettinggangers naar de ambulance gebracht.

Een gedeelte van het 5e bataillon, onder den kapitein Haaksma, nam positie in de eerste aan de sawah grenzende benting en begon die te slechten. Een ander gedeelte was opgesteld tegen Gitjiel en was met dien kampong in vuurgevecht gewikkeld. De artillerie had haar vuur geopend tegen eene benting, die waarschijnlijk in Lamarah gelegen was en waaruit een overmatig lillavuur ons nadeel toebracht.

De ambulance, onder de beveleu van den officier van gezondheid W. K. F. Hartsteen, stond eenigzins achterwaarts, in een vierkant door licht hout omgeven.

De overblijvende troepen dekten de werkzaamheden, die tot het oprichten der nieuwe benting moesten dienen. Algemeen had men gedacht, dat wij nu Groot Lamarah zouden gaan nemen, of ten minste de benting, waartegen wij allen in actie waren, de benting waarin reeds zoovele granaten der artillerie geworpen waren, maar deze hoop werd geheel vernietigd, toen de majoor een briefje van den chef van den Staf ontving, waarin vermeld stond, dat wij op geene versterkingen konden rekenen en alle krachten moesten inspannen, om de nieuwe benting tegen den avond gereed te krijgen.

Wij bleven toen tot den avond in positie en brachten onder het vuur van den vijand een dier dagen door, welke zoowel door officieren als manschappen minder gewenscht werden. Terwijl toch alle kans om zich te onderscheiden verdween was en de vijand goed gedekt van achter zijne borstweringen bleef doorvuren, trof dikwijls een kogel een onzer officieren of soldaten. De kapitein Sutherland werd dien dag door een dier kogels getroffen, een zoogenaamd schampschot tegen de ruggegraat, maar het kwam zoo flink aan, dat hij een half uur later genoodzaakt werd het terrein te verlaten.

De luitenant Popelier werd tegen 4 uur door een schot in de kaak buiten gevecht gesteld, terwijl hij bezig was de bevelen van den majoor voor den terugtocht op te teekenen. Een der hoornblazers werd gevaarlijk gekwetst in de onmiddelijke nabijheid van dien majoor, die weder gespaard bleef. Een 12-tal minderen werd gewond, waaronder sommigen gevaarlijk, anderen door schampschoten, b. v. de pijper 2e klasse Bavius, die bij menig gevecht steeds ordonnans van den kapitein geweest zijnde, zich als een dapper soldaat had doen kennen. Van Mandar Sapoetie uit had

men dien dag tegen Lamlagang geageerd, aangezien door eene aldaar kortelings opgeworpen benting de transporten naar Lamarah Oleh-leh veel te lijden hadden. De sergeant der mariniers van Beveren had hier met een gering aantal Europeesche en inlandsche soldaten patrouilles gemaakt en was tot onder de facen eener bezette benting doorgedrongen. Hij moest voor het hevige vuur terugtrekken naar den kampongrand, maar bleef vandaar in vuurgevecht met den vijand gewikkeld. Tegen vijf uur des avonds werd de terugtocht aangevangen, die door den vijand van Lohoog uit niet noemenswaard werd bemoeilijkt.

De mortieren bleven met 75 man, onder den kapitein Haaksma, voorloopig in de nieuwe benting achter, terwijl de luitenant-kolonel van Deutekom den luitenant van Heutsz gelastte, zoo noodig met 30 man te assisteren. De kompagnie, onder den kapitein Scheltus, dekte den terugtocht. Naauwelijks had de kapitein Haaksma de benting bezet, of hij werd genoodzaakt den 1en luitenant Jonkhr E. H. F. Leijsius terug te sturen naar de zoo even verlaten positie (met een peloton manschappen), om den vijand, die blijkbaar van meening was, dat wij den kampong verlieten, zooals bij de tweede expeditie, en zich dien ten gevolge in grooten getale op de sawah gewaagd had, terug te drijven. De vijand kreeg daardoor nog eenige gewonden en keerde zoo hard als hij loopen kon naar groot Lamarah terug.

Niets was er meer over van dien onverschrokken met den klewang in de hand aanvallenden vijand, al tandakkende inloopend tegen het vuur der achterladers. Hij heeft door dat vuur steeds vele en zware verliezen geleden. Zijn moreel is verzwakt, het vertrouwen op de hoofden is verminderd, maar zijn land verdedigt hij nog voet voor voet. Wat men ook moge zeggen van het lage peil van zedelijkheid, waarop hij staat, steeds zal door iedereen de volharding in de verdediging van zijn geboortegrond geprezen worden.

In Kotta Radja teruggekeerd, vonden wij daar alles in beweging. De vreeselijke cholera was voor een oogenblik vergeten, men stroomde naar de terugkeerende troepen toe om het nieuws van den dag vernemen, om bijzonderheden van de verrassing te hooren, om den loop van het gevecht te kennen en de buitgemaakte lillas te zien. En toen wij vernamen, dat de gewonden meerendeels buiten oogenblikkelijk gevaar waren, vermeerderde de vreugde aan

de officierstafels, en tot laat in den avond werden de namen van twee officieren, van twee toekomstige Ridders der Willemsorde, met hoerah's begroet en in stilte gefluisterd.

De illusieën der jongere officieren en manschappen, wier kansen om zich te onderscheiden in den laatsten tijd zoo verminderden, waren weder opgewekt geworden. Daar was nieuwe moed geput uit het behaalde succes en ook daardoor zal de verrassing van Lamarah Oleh-loe steeds een schoon feit in den Atjehkrijg van die dagen zijn, terwijl de namen van von Ende en van Heutsz niet licht zullen vergeten worden.

Twee dagen later was de nieuwe benting, waarvan de facen 20 à 25 meter lang waren, door de vaste bezetting, eene kompagnie, betrokken en het kommando toevertrouwd aan den kapitein der infanterie J. Swang van het Rechter half 3e bataillon. De bewapening bestond uit een stuk 8 cM. zwaar en een mortier van 12 cM. Uit het 3e bataillon waren ook de bezetting van Mandar Sapoetie en Poengeij Blangtjoet genomen.

Evenals dus zooveel mogelijk het Linker 3e bataillon te Longbattah in positie lag, werd het Rechter 3e over de Zuidelijke bentings verdeeld.

Tot het verder in orde brengen van de benting Lamarah Oleh-loe, het vervoer van zwaarder geschut naar eenige andere bentings, was het laatst gedeelte der maand Februari gebezigd en het eentoonige dier dagen, waarin de cholera zoo vreeselijk bleef doorwoeden, werd afgewisseld door den verjaardag van Zijne Majesteit en de benoeming van den Opperbevelhebber tot Generaal.

Allen die zich de 2e expeditie herinneren, zullen zich den dag van 19 Februari 1874 met genoegen te binnen brengen, toen daar op het groote plein vóór de tenten van het 2e bataillon de generaal van Swieten de gelukwenschingen van alle officieren en ambtenaren ontving, nadat eene groote parade op de grasvlakte voor den kraton was gehouden. Ze zullen dat terrein met zijn kiosk, zijne vlaggen, zijn muziek en zijne vrolijke zakloopende, mastklimmende en kuipjestekende menigte herinneren, die daar het feest van hunnen Koning vierden. Die menigte, die dacht aan het Vaderland en den Vorst, voor wier belangen zij elk uur gereed stonden hun leven te wagen. En dien avond toen het „Lebet wohl" door een flink mannenkoor, onder de leiding van den 1en luitenant W.

J. C. Kalshoven, daar kalm en rustig opsteeg over de vlakte en een weerklank vond in de harten der stilzwijgend toeluisterende schare.

Nu niets van dat alles; er lag als het ware een lijkkleed over de troepen in den kraton. Geen muziek bij de reveille, want alle muziekkorpsen waren door de vele verliezen tot één enkel samengesmolten en er waren slechts een massa trommen en schelle instrumenten overgebleven. Geene parade, geene feesten, nog minder gezangen, maar ook nu dacht men aan het Vaderland, aan den Vorst, aan ouders, vrienden en betrekkingen, en men vreesde voor de slechte tijdingen, die hen weldra misschien zouden kunnen bereiken.

Eenige dagen daarna, des avonds ten 6½ uur verspreidde zich als een bliksemstraal het gerucht, dat Zijne Majesteit de Koning den kolonel Pel tot generaal had bevorderd.

De officieren sprongen op, gespten de sabels om en geen 10 minuten later was het huis van den generaal of liever het grasperk voor het huis gevuld met eene gelukwenschende en opgetogen menigte, die steeds in aantal toenam.

Voor zooveel er stoelen, banken en tafels waren, werden ze naar buiten gebracht, opgetuigd en ingenomen. De officieren, die daarop geene plaats vonden, schoten zich op het grasperk op; de champagne werd uit de kisten gehaald en de kurken vlogen in de lucht.

De muziek deed haar best en toen alle officieren tegenwoordig en de champagneglazen gevuld waren, nam de luitenant-kolonel J. H. T. Wiegand het woord en wenschte den generaal geluk uit aller naam met zijne benoeming, het waardeerende dat wij een Vorst bezitten, die op zulk eene wijze zijne goede diensten beloonde. Het „leve, leve de Koning!" weergalmde door de lucht.

Na deze toespraak, waarmede wij allen zoo zeer instemden, brachten wij een van die aangename avonden door, welke terug deden denken aan de tweede expeditie. Aan dien tijd toen kleedinglijsten, appelboekjes, uitpakken, enz. enz. in het verre verschiet lagen. Aan dien tijd toen de officieren elkander meer kenden, aan den ongedwongen vrijen expeditietijd, die nu al langzamerhand van aard ging veranderen.

Die avond, waarin wij ons allen verheugden over de onderscheiding den kolonel te beurt gevallen; die avond, toen hij daar zat

omringd door officieren, die herhaalde malen met hem in het vuur geweest waren; die vreugdevolle avond, waaraan de soldaten ook weldra deelnamen, toen de signalen der extra oorlammen hun de beteekenis van het feest hadden kenbaar gemaakt, zal nooit vergeten worden.

Toen het uur van scheiden kwam deed men dit noode.

De Generaal nam het glas in de hand, en antwoordende op de woorden van den luitenant-kolonel Wiegand, stelde hij een dronk in op de expeditionnaire officieren en minderen, zonder wier moed en volharding in deze tijden niets zoude verkregen zijn. Daarna nam men afscheid en ging ieder huiswaarts.

De maand Februari was weldra voorbij en daarmede verliet ons gelukkig ook de zoovele offers geëischt hebbende cholera. In het begin van Maart werd het Rechter 3e bataillon gekommandeerd door den luitenant-kolonel C. B. H. van Deutekom, het Linker 3e door majoor F. W. Meijer, het Rechter 2e door majoor D. A. C. F. W. Verstege, het Rechter 9e door den luitenant-kolonel J. G. H. Grooss, het Linker 9e door majoor B. E. Mekern, het 10e door majoor van der Meer en het 5e door majoor Romswinckel, terwijl bij het detachement mariniers de kapitein 1e kl. J. J. Korndörffer, onlangs uit Holland aangekomen, als oudste kapitein optrad.

Het duurde nog tot den 20sten Maart, alvorens men weder uitrukte. In dien tusschentijd evenwel was in den omtrek der zuidelijke punten in Longbattah en Mandar Sapoetie aanhoudend gepatrouilleerd. De posten Lamarah Oleh-loe, Mandar Sapoetie en Poengeij Blangtjoet waren meermalen des nachts gealarmeerd. Het stormvrij maken van Lamarah Oleh-loe kostte nog menig offer, o. a, op den 4den Maart een Amboneesche fuselier en twee koelies. Longbattah missigit werd door den vijand steeds ingesloten op een afstand van 5 à 600 passen en hij was daar werkzaam. Hij had het geschut in de richting onzer benting geplaatst en elken dag kwam of in of in de onmiddelijke nabijheid der benting een onzer niet gesprongen granaten, die de vijand gebruikte om ze ons op die wijze terug te zenden. Hun lillavuur deed nog dikwijls nadeel, hoezeer dan ook de benting goed versterkt was.

De bovenbedoelde patrouilles naar Lohong, even als die uit Soerian naar Bital, vonden nu eens de vijandelijke posten ver-

laten, dan weder sterk bezet, terwijl soms nieuw opgeworpen borstweringen gevonden werden. Eene patrouille onder anderen van Mandar Sapoetie gezonden in den kampong Lamlagang, vond den 8sten Maart eene uit klei gemaakte borstwering. Deze was kortelings opgeworpen en vandaar uit werden de transporten naar Lamarah Oleh-leh beschoten. De borstwering was lang 25, hoog 1.5 en dik 0.75 M. Ze werd onmiddelijk geslecht. Drie dagen later vond de patrouille weder een zoogenaamden rantang in denzelfden kampong.

Patrouilles, door de luitenants Philips en Lawick van Pabst gemaakt, gaven de overtuiging, dat de vijand soms zeer slecht zijne stellingen bewaakte, en algemeen dacht men toen spoedig Lohong en Mibouw te zullen nemen.

Toen dus op den morgen van den 10den Maart de 150 bajonetten van het 6e bataillon onder de orders van den majoor-kommandant de Bruin uitrukte, verwonderde het ons die troepen naar het oosten te zien gaan, en wel naar Lemboe. Er werden geen salvo's gelost, ja er viel bijna geen schot, en terwijl het bekend was dat de benting in Lemboe zoude worden vooruitgeschoven, begrepen wij spoedig, dat tot bescherming der werkzaamheden de kolonne was uitgerukt.

In den noordoostelijken aan de sawah grenzenden kampongrand werd het nieuwe punt gekozen en was des avonds bijna gereed. De vijand had slechts door enkele schoten de werkzaamheden verontrust; door een daarvan werd de 1e luitenant Dauzon getroffen, die aan de gevolgen dier wonden op reis naar Batavia overleed.

Ten einde eene goede verbinding tusschen de benting Kotta Alam en het nieuwe punt in Lemboe noordoost te verkrijgen, werd het oprichten van eene nieuwe versterking meer zuidelijk noodig geacht. Dientengevolge rukten de volgende acht dagen steeds de 150 bajonetten uit.

De majoor Romswinckel, die den 12den Maart het nieuwe punt in den meer in de sawah vooruitspringenden kampongrand koos, keerde des avonds terug met acht gewonden, waaronder een officier, vier soldaten en drie dwangarbeiders.

Den 14den Maart maakten weder tachtig mariniers, waarbij ingedeeld waren de luitenants van Breugel en wij, deel uit

van de 150 bajonetten, waarover dien dag de kapitein J. J. Korndörffer het kommando had. Op den avond van dien dag was de nieuwe benting aan alle zijden gesloten. De kapitein-kommandant C. F. Koch liet de vlag in de benting bijschen door den kapitein der mariniers J. J. Korndörffer en den 1ste luitenant jonkhr W. F. Clifford Kocq van Breugel. De manschappen kwamen onder de wapens en presenteerden de geweren, en het drievoudig door hen herhaald hoerah waarschuwde den vijand in Pinang's kampongrand, dat ze vast besloten waren dit punt tot het uiterste te verdedigen.

Van den 20sten Maart tot den 25sten April bleven de troepen in Kotta Radja in rust en rukten ook de 150 bajonetten niet uit tot het bezetten of vermeesteren van posities.

Gedurende dien stillen tijd trokken twee groote werken aller belangstelling tot zich: de artesische put en de ijsfabriek. Twee werken, die zoo ze slaagden veel konden toebrengen tot verbetering van den gezondheidstoestand. Het slechte drinkwater toch, dat nog altijd uit den Koeroeng-Daroe moest geschept worden, uit de rivier welke langs de vijandelijke kampongs stroomt en dus steeds gevuld wordt met allerlei afval en vuilnis, was de hoofdoorzaak van vele ziekten. Hoe toch door koken, leksteenen en andere middelen gezuiverd, bleef het slechte eigenschappen bezitten en dat water moest gedronken en voor alles gebruikt worden, zelfs voor het bereiden van medicijnen.

Langzaam, zeer langzaam vorderde de putboring. In plaats van door stoomkracht de werkzaamheden te bespoedigen, ging alles zoo saai, dat men werkelijk twijfelde of er wel ooit een gat zou komen, en toen eindelijk de boorstang opgericht was, werden de werklieden ziek, de genie kon geen arbeiders missen, en uren, soms dagen waren er noodig om een meter diepte te verkrijgen.

's Namiddags om 4 uur werd steeds met werken opgehouden en dan viel meermalen 's nachts het gedurende dien dag verkregen gat weder dicht. De halve volgende dag was dan noodig om het zand er uit te halen, alvorens men verder kon boren.

Zooals men weet, zijn al die bezwaren eindelijk te boven gekomen en levert de put thans goed drinkwater in voldoende hoeveelheid. De werkzaamheden voor de ijsfabriek werden met eene zekere woede begonnen. Eindelijk zou er dan ijs komen!

De genie overtrof zich zelf in het geven van de gevraagde hulp. Vóór den opzichter, een jong mensch uit Batavia, werd oogenblikkelijk een huis gebouwd. Spoedig verrezen dicht bij den Koeroeng-Daroe, in het lage terrein aan de westerface achter de tweede muur, de stijlen van het gebouw, en werd daar getimmerd, gemetseld en gewerkt met uitspanning van alle krachten. Geen maand was verloopen of een klein blaauw wolkje kwam uit de pijp te voorschijn, en iedereen herinnert zich nog met hoeveel verrukking dat wolkje werd begroet. Eindelijk was er dus ijs, de eenige verfrisschende drank voor zware zieken, het grootste redmiddel bij zelfs gevaarlijke wonden? Neen er kwam geen ijs, het zou te gelukkig geweest zijn voor Atjeh, er kwam water, koud water. Het was in alle gevallen iets, maar toch was het treurig, de hoop was teleurgesteld, de aannemer werd uit verdriet ziek en weer stond de koudwaterfabriek een tijd stil. Doch ook in dit opzicht zijn de verwachtingen niet altijd ijdel gebleven, zooals men weet.

Den 25sten April werd door generaal Pel besloten de vijandelijke positie in Lohong te nemen.

De kolonne bestond uit vier kompagnieën van het 6e bataillon, één kompagnie van het Rechter 3e, benevens twee sectiën mineurs en sappeurs.

De generaal Pel met zijne adjudanten de Jongh en de Bruin de luitenant-kolonel Viegand met den tot zijn adjudant bevorderden 2e luitenant van Heutsz, de souschef van den staf (de kapitein van Steenvelt), de kommandanten van de artillerie en genie (majoors de Graaff en Resner), maakten allen den tocht mede. De 1e luitenant Philips was aan de spits, de 1e luitenant van Vlierden kommandeerde de voorhoede. Langs oosterbenting en Lampoe-Oek vooruitrukkende, kwam de kolonne in den goed versterkten kampong Lohong, waaraan de vijand zelfs onder ons hevig geschutvuur was blijven doorwerken. De kampong was door den vijand verlaten en werd op drie punten tegelijk door de troepen bezet. Oogenblikkelijk werden de punten waar onze bentings moesten opgeworpen worden aangewezen en begonnen die werkzaamheden, welke het bezetten der punten Lohong, Lohong zuid en Lohong zuidwest ten gevolge hadden.

Ten einde het opbouwen der drie bentings zoo min mogelijk door het vuur des vijands te vertragen en om indien de verrassing

niet gelukt was handelend op te treden, waren des morgens de twee kompagnieën mariniers, te zamen 175 man, uitgerukt naar Mandar Sapoetie en vandaar naar Lamarah Oleh-loe, om voorwaarts van die kampong positie te nemen en het vuur van den vijand tot zich te trekken. De luitenants von Ende en de Jager zouden als gidsen deze kolonne geleiden.

Weldra was een peloton onder den luitenant Reeringh in den kampongrand opgesteld en opende den vijand zijn vuur; een ander peloton onder den 1ste luitenant Jonkhr Clifford Kocq van Breugel versterkte de linie, terwijl de beide overige pelotons onder de orders van den kapitein Cramer von Baumgarten en waarbij ingedeeld de 1e luitenants van Rhijn en Batteké, te Lamarah Oleh-loe in positie bleven. Den geheelen dag was het vuur des vijands op deze troepen gericht, de marinier van Aken werd er door gewond. Terstond verbonden door den officier van gezondheid Löwe, nam hij zijne plaats in het gelid weder in.

Tot 5 uur des avonds bleven de mariniers in positie en keerden toen naar Kotta Radja terug.

Aan de bentings had men ongestoord kunnen doorwerken en naar veler opinie heeft vooral de kolonne mariniers onder den kapitein Korndörffer dit mogelijk gemaakt. Dat de kolonne mariniers op dien dag nog eene sterkte kon hebben van 175 man, was het gevolg van een uit het vaderland aangekomen versterking van 300 mariniers. Toen deze Padang bereikten, was onmiddelijk de helft van dit detachement, zonder vooraf een acclimatatieproces te hebben ondergaan, naar Atjeh gezonden. Voor de eerste maal waren zij nu in het vuur geweest. Onder een warmtegraad van 34° Celsius hadden zij geageerd, en naar het eenparig oordeel der chefs kan getuigd worden, dat ze er zich flink doorheen hadden geslagen. Aangenaam moet dit zeker geweest zijn voor den kapitein, die als luitenant-adjudant de meesten had onderwezen en nu met hen te velde getrokken was. Ook voor den kolonel-kommandant van het korps, die ze als luitenant-kolonel te Rotterdam een zoo hartelijk vaarwel toeriep; die hun toewenschte, dat ze de voetstappen huner oudere kameraden zouden drukken en die ronduit verklaarde, dat ze allen vrijwillig naar Atjeh waren gegaan. Aangenaam ook voor die officieren der mariniers, die zoovele flinke mannen van het eerste detachement hadden zien sterven en de daardoor open plaatsen

zagen ingenomen door wel is waar jeugdige soldaten, maar soldaten die ze nu hadden kunnen gadeslaan en die ze dientengevolge waardeerden.

Gedurende den dag werd door den vijand, welke zich te Mibouw bevond, slechts weinig geschoten en hield dit vuur grootendeels op toen de kolonne mariniers van Lamarah Oleh-loe uit eene kleine voorwaartsche beweging had gemaakt. Ons verlies bedroeg dien dag één gesneuvelde kettingganger en 12 gewonden, waaronder vier koelies.

De volgende dagen werden benut om de nieuw opgeworpen bentings in goeden staat van tegenweer te brengen, en daarmede werd weldra het einde van April bereikt.

De gezondheidstoestand was niet veel verbeterd. Bij 637 lijders op den 21sten April onder behandeling gebleven, waren bijgekomen 859; van die veertienhonderd zes en negentig zieken herstelden 562, werden geëvacueerd 271 en stierven 23. Het sterftecijfer is wel is waar op Atjeh betrekkelijk gering, maar men mag niet vergeten, dat op elke boot, die zieken en gewonden vervoerde, minstens 10 man stierven, sommigen reeds voor ze het schip bereikt hadden, terwijl de vele sterfgevallen in de hospitalen te Batavia, Padang, Paija-Combo, enz. als even zoovele gevolgen van den eigenlijken oorlog kunnen beschouwd worden. Wanneer men over alle hospitalen de gemiddelde sterfte ten gevolge van Atjeh bepaalt op driemaal het genoemde getal, zal men eene eenigzins goede maatstaf hebben.

Dacht men vrij algemeen, dat een rustige tijd zou intreden na het nemen van Lohong, waarmede de kring om Kotta Radja voltooid was, aangenaam werden de troepen verrast, toen ze op den avond van den 1sten Mei vernamen, dat er weêr uitgerukt zou worden.

Door zich in hinderlaag op te stellen op den weg van Poengeij Blangtjoet naar Kotta Radja, had de vijand, zooals reeds vroeger beschreven is, een onzer manschappen gedood en zich van diens wapens meester gemaakt. Het bleek dus, dat de linie aan die zijde niet zoo gesloten was als men noodig oordeelde, en de generaal besloot dientengevolge om door het oprichten van een paar bentings de linie beter te doen sluiten.

Twee kolonnes rukten uit; eene aan den rechter en eene aan den linker oever van den Koerong-Daroe.

De kolonne aan den linker oever, het 5e bataillon onder den majoor Romswinckel, rukte vooruit naar Setoe, zuiverde dien kampong, maakte zich meester van eenige versterkingen en nam positie in kampong Lamteboe.

De kolonne aan den rechter oever bestond uit de twee kompagniën mariniers onder de kapiteins Korndöffer en Cramer von Baumgarten en een detachement van het Rechter 3e onder den kapitein Niel. Bij dit detachement, dat uit de bezetting van Mandar Sapoetie was genomen, behoorde de 1e luitenant von Ende. De geheele kolonne, waarbij 2 stukken onder bevel van den luitenant Jonkhr Tindal, werd aangevoerd door den luitenant-kolonel de Coenens, die den 1n luitenant der mariniers J. L. Cadet als adjudant had benoemd. De 1e luitenant ter Beek zou als stafofficier de bewegingen dier kolonne volgen. Deze kolonne marcheerde zuidwaarts en stuitte weldra op twee onvoltooide vijandelijke bentings. De voorhoede, waarbij von Ende, maakte zich spoedig meester van deze versterkingen, waaruit ze den vijand verjoeg. De kampong zelf, door zoo menige patrouille reeds bezocht en waarvan een gedeelte vroeger door ons werd verbrand, bleek door den vijand overhaast verlaten te zijn. Bij het verder doormarcheeren stuitte men op eene derde geheel voltooide benting. De luitenant-kolonel stuurde von Ende met veertig bajonetten derwaarts en spoedig was die aan de rivier liggende benting in ons bezit en werd er een detachement van 25 man onder een officier achtergelaten. De vijand was overhaast gevlucht en had zich achter de paggers teruggetrokken.

De kolonne was nu aan de sawah gekomen en terwijl hier een oogenblik halt werd gehouden, kreeg de kapitein Korndörffer den last om den vijand met zijne kompagnie, waarbij de 1e luitenants Jonkhr Clifford Kocq van Breugel en Reeringh, van achter die paggers te verjagen. Onder het voorwaarts rukken opende de vijand een hevig vuur, waardoor de marinier 1e klasse Broekman gewond werd.

De artillerie op den rechtervleugel der linie dekte de vooruitrukkende tirailleurs, die nu een tweede sawah passeerden en den daaropvolgenden pagger bezetten. Verder voorwaarts gaande volgt men een pad en komt uit op eene vrij groote vlakte. Oogenblikkelijk verspreidt zich de linie en vat post in den kampongrand.

De vijand, steeds terugtrekkende, had zich hier nog een oogenblik om eene kleine hoogte vereenigd, maar verliet ook spoedig, daartoe door onze salvo's gedwongen, deze positie.

Nu rukken de tirailleurs, voorafgegaan door hunne officieren, Gitjiel binnen en bezetten het voorgelegen terrein.

Twee patrouilles werden door den kommandant der linie, de kapitein Korndörffer, uitgezonden. Eene daarvan ontdekt een brugje van losse planken over den Koerong Daroe, waarover blijkbaar de vijand gevlucht is. In de verte toch zag men roode tulbanden en werd er nog geschoten. De tweede patrouille, uit 50 man bestaande, doorzocht den kampong.

Terwijl beide patrouilles hun ontdekkingstocht voortzetten, vuurde de vijand op de linie, waardoor drie mariniers werden gewond.

Op bevel van den kolonne-kommandant werd nu de tirailleurlinie uitgebreid, door toevoeging der detachementen van de kapiteins Cramer van Baumgarten en Niel. Te gelijkertijd wordt daarin meer eenheid gebracht en bezet de luitenant der mariniers van Rhijn met 10 man een punt iets noordelijker aan den Koerong-Daroe. In deze stelling bleef men den arbeid aan de op te richten bentings beschermen.

Tegen 3½ uur des namiddags opende de vijand een hevig vuur van uit eene benting, welke op 4 à 500 passen zuidwaarts gelegen was. Weder werd von Ende uitgezonden, met den last om het terrein te verkennen en werden onze stukken meer voorwaarts in positie gebracht om dit vuur tot zwijgen te brengen.

De luitenant von Ende bleef verder met zijn detachement de artillerie dekken. Onze stukken openden hun vuur en reeds verminderde dat van den vijand, toen als door een helsche macht bezield, een hunner laatste projectielen, 4 à 5 pond zwaar, von Ende's been verbrijzelde. Eene kreet van diepe droefenis werd door de hem omringende manschappen geuit en vond weerklank in ieders hart, toen de zoo treurige tijding zich meer en meer verspreidde.

De officier van gezondheid de Meijer verbond hem zoo goed mogelijk, daarin bijgestaan door den kapitein der mariniers Korndörffer. Onmiddelijk werd hij naar het hospitaal gestuurd en daar door den officier van gezondheid Bijstra, onder het oog van den luitenant-kolonel Dr. de Roock, terstond geamputeerd.

Nadat de werkzaamheden, benoodigd tot het gereedmaken van

drie nieuwe bentings, eene te Gitjiel zuid, eene te Lamteboe en eene op een tusschenpunt te Setoe zuid, voor dien dag afgeloopen waren, werd de terugtocht aangevangen en verhaastte ieder den pas, om de onzekerheid waarin men verkeerde ten opzichte van von Ende's lot te doen eindigen.

In Kotta Radja aangekomen, werden de troepen met muziek ingehaald; de verwonding van von Ende werd voor een oogenblik vergeten bij deze hartelijke ontvangst en door het bewustzijn dat men den dag goed besteed had. De kompagnie mariniers, welke drie gewonden had gekregen, de mariniers Blaas, Wehmuller en Broekman, ging met een „leve de Koning!" en een driewerf „hoerah!" uit elkander.

Weder hadden de jonge mariniers eervol gestreden tusschen de oudere kameraden, en van harte stemden zij met dien kreet in, die hen herinnerde aan het vertrek uit Rotterdam, toen de het „leve de Koning!" als een laatst vaarwel aan de burgers toeriepen.

Toen evenwel eerst fluisterend en onzeker, maar later bevestigend de treurmare van von Ende's dood zich verspreidde, keerde ieder innig bedroefd naar zijne woning terug. Geene vreugdevolle gesprekken, geen genot over de behaalde voordeelen, alles eerbiedigde de rouw die nu reeds over het verlies van zulk een dappere werd gevoeld, en toen ook in Mandar Sapoetie en andere posten de doodtijding bekend werd, was menige stille traan het bewijs hoe diep dat verlies betreurd werd.

Hoe bemind von Ende was bleek uit de belangstelling, die bij zijne begrafenis werd getoond. Alle hoofd- en subalterne officieren gevoelden behoefte zijn lijk de laatste eer te bewijzen. En niet alleen officieren, ook vele Amboneezen en mariniers vergezelden het stoffelijk overschot naar zijne laatste rustplaats.

Daar stonden ze dan weêr allen om dien boom, onder de schaduw van welks bladeren reeds zoovele officieren begraven waren; daar stonden zij, die menigmaal met den glimlach op het gelaat den dood voor Vaderland en Vorst getrotseerd hadden, ernstig en in zich zelven gekeerd bij de geopende groeve, luisterende naar de woorden waarmede de luitenant-kwartiermeester Focke, een oud vriend, de schoone loopbaan van den gesneuvelde beschreef. Innig gevoelden zij het, dat zij een braaf kameraad verloren hadden, en de hoop dat zijn asch daar in vrede moge rusten deelden zij

allen. En toen de treurige plechtigheid was afgeloopen en het graf bijna gevuld was door de velen, die ieder een schop aarde op de kist wierpen, toen vestigden zij nog een laatsten blik op dat zoo uitgestrekte en toch reeds te kleine kerkhof, waar zoovele vrienden en krijgsmakkers den grooten slaap waren ingegaan en treurig ging men naar Kotta Radja terug, maar vast besloten om die plichten, waarvan von Ende ons een zoo schoon voorbeeld had gegeven, te vervullen trots lillakogels en donderbussen, trots de nog meer dan deze gevreesde galkoortsen, dyssenterie en cholera.

Was von Ende's dood een diep gevoeld verlies voor het geheele korps officieren, de geschiedenis van den krijg levert ook voor sommige bataillons treurige feiten wat het verlies aan manschappen betreft. Het oude detachement mariniers, dat den 17den Mei 1873 ter sterkte van 6 officieren en 294 minderen geëmbarkeerde was op het stoomschip *Koning der Nederlanden* en bij afwisseling aan den Atjeh-krijg deelnam, kan als voorbeeld worden aangehaald.

Velen zullen zich dat detachement herinneren, toen het daar stond gerangschikt op den Nieuwediepschen zeedijk, met het front naar het wachtschip, geheel gekleed in oorlogstenue, de manschappen met de Hollandsche gelaatskleur op de wangen, allen opgewekt door het vooruitzicht en corps eene expeditie te zullen medemaken.

Twee jaar zijn verloopen sedert het detachement op den 21sten Juni 1873 te Padang debarkeerde. Het verloor tot heden door den dood 1 officier en 94 minderen, terwijl 11 minderen wegens lichaamsgebreken naar het vaderland werden teruggezonden. Deze laatsten zijn voor het meerendeel ten gevolge van bekomen verwondingen verminkt en afgekeurd voor den dienst.

Zooals we boven zagen, kwam in het laatst van Maart een tweede detachement mariniers te Padang aan, waarvan circa de helft onmiddelijk naar Atjeh oprukte. De overigen vertrokken naar Fort de Kock, vanwaar zij tusschen 9 April en 31 Juli achtereenvolgens bijna allen gebezigd werden om de beide kompagniën te Atjeh af te lossen. Het eerste detachement loste zich door herhaalde evacuatiën bijna geheel op in de verschillende hospitalen. Het geval deed zich voor, dat op aanvragen om mariniers, zich bij het depôt te Fort de Kock geene manschappen bevonden om aan die aanvragen te voldoen. Het getal van 650 mariniers, die aan

het departement van oorlog waren afgestaan, was dus niet voldoende om voortdurend 300 mariniers te Atjeh te kunnen hebben. Tot op heden bedroegen de door het tweede detachement geleden verliezen 52 minderen aan dooden, dat is 16 à 17% binnen het jaar, en ze zijn dus betrekkelijk grooter dan die, welke door het eerste detachement werden geleden.

De enorme mutatiën der bataillons infanterie te Atjeh zijn even zoovele bewijzen, dat ook het Indische leger zware verliezen heeft geleden en nog lijdt. Het getal van 4000 in de hospitalen verpleegden, waaronder 1200 tijdelijk afgekeurden, onlangs in de dagbladen als officieel vermeld, wijst dit voldoende aan.

De Vaderlandsche couranten brachten ons o. a. het bericht, dat er een Atjeh-monument zal opgericht worden ter herinnering aan de in den krijg met Atjeh gevallen en gestorven kameraden. Dat monument, dat ons aan von Ende en aan zoo menig braaf soldaat zal doen denken, verrijst ongetwijfeld eens op een der pleinen, en het zal een onzer schoonste gedenkteekens zijn, want het zal het beeld wezen waarop later met rechtmatigen trots de Hollandsche jongeling zal wijzen, wanneer hij leest van de schoone daden en de edele plichtsbetrachting van het Indische leger en van de uit Nederland gedetacheerde officieren en minderen van leger en vloot.

s dus niet vol-
kunnen hebben.
hement geleden
7% binnen het
welke door het

Atjeh zijn even
verliezen heeft
hospitalen ver-
ngs in de dag-
.

het bericht, dat
herinnering aan
meraden. Dat
ig braaf soldaat
der pleinen, en
ant het zal het
de Hollandsche
oone daden en
en van de uit
leger en vloot.

